

A tulajdonhoz való jog alkotmányos alapjai.
A második generációs jogok. A harmadik generációs jogok.
2017. december 11.

Lápossy Attila (ELTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszék)

I. A tulajdonhoz való jog (Alaptörvény XIII. cikk)

- kialakulását tekintve első generációs alapjog, kiemelt *szabadság-biztosíték*, az állami hatalom beavatkozásával szemben védi az egyéneket, a jogalanyok magántulajdonát;
- szocialista tulajdonfelfogás: állami tulajdon kiemelt védelme, a magántulajdon visszaszorítása 1989: a rendszerváltást követően már a tulajdoni formák egyenlőségének, azonos védelme;
- az alapjogi tartalom: a tulajdon az *egyéni cselekvési autonómia* anyagi alapját adja, erre alapozva szükséges a tulajdonos védelme a közhatalmi beavatkozásokkal szemben;
- a védelem terjedelme: nem foglalja magába a tulajdon megszerzéséhez való jogot, a már (jogszerűen) megszerzett tulajdon részesül alkotmányos védelemben;
- *AB gyakorlat 2012 után*: az intenzívebb közhatalmi beavatkozás megengedhetősége

1) A tulajdon alkotmányjogi fogalma és a védelme (64/1993. (XI. 22.) AB határozat indokolása)

- megkülönböztetés a tulajdon polgári jogi fogalmától (nem követi a részjogokat)
 - a) *polgári jogi jogosítványok*: minden vagyoni jog biztosítása, a dologi jogi jogosultságok, valamint a kötelmi jogi igények is ebben a körben;
 - b) *közjogi jogosítványok*: a társadalombiztosítási igények is (táppénz, illetve nyugellátás)

2) A tulajdon elvonása és tulajdonjog korlátozása közérdekből (Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdés)

- Alapvető különbség más első generációs alapjogokhoz képest: szélesebb körben korlátozható, megfelelő garanciák mellett teljesen el is vonható (kisajátítás)
- a piacgazdaság védelme – magát a rendszert az állami beavatkozás nem veszélyeztetheti;

Kisajátítás és a közérdekűség teszt alkalmazása – a tulajdonhoz való jog védelme esetén

- 1) Közérdekből is korlátozható (közérdekű cél kell, nem lehet tetszőleges indok),
- 2) Kivételesen korlátozható, enyhébb eszközzel is (ha nincs más mód, végső soron),
- 3) Kártalanítás, mint értékgarancia (azonnali, teljes és feltétlen) – külön kisajátítási törvényben a célok, a szervek és eljárás (garanciális szabályok), bírósági felülvizsgálat biztosítása.

3) A piacgazdaság és gazdasági verseny szabadsága (Alaptörvény M) cikk)

- rendszerszintű alapelv, tulajdoni formák egyenjogúsága, vállalkozási és versenyszabadság, védettek a drasztikus és indokolatlan állami beavatkozásokkal szemben;

II. A második generációs jogok – gazdasági, szociális és kulturális jogok

1) A szociális jogok kialakulása, a szociális állam és a jóléti állam

- XIX. század társadalmi válság, problémák: növekvő állami feladatok, kompenzáció és elosztás, az állam szociális-kulturális szerepvállalása fokozatosan alakult ki, bővülő állami feladatok (közkórházak és járványok megelőzése, szociális támogatások, kötelező, ingyenes közköztartás)
 - a) *szegényellátó állam* (puszta szociális funkciók, minimális segítség szűk körben)
 - b) *szociális állam* (szociális alapjogok, társadalmi igazságosság, esélyegyenlőség megteremtése)
 - c) *jóléti állam* (magasabb ellátási szint, életkarrier-felelősség és a közjólét, széles TB rendszer)

A szolgáltatások szintje kapcsán a gazdaság és szociálpolitika, az *állam teherbíró képessége* is releváns

2) A második generációs jogokról való gondolkodás és az általános jellemzők

- nem hagyományos alapjogok, **más szerkezetűek** (ÁLLAMCÉL), más előjel: a pozitív állami beavatkozást feltételez, anyagi javak újraelosztása, szolgáltatások, társadalmi szolidaritás
- **szabadságjogokhoz hasonlóan alanyi jogi jelleget mutató jogok** e szférában is lehetnek, így Pl. a tudományos és művészeti élet szabadsága, a foglalkozás szabad megválasztása;
- AB gyakorlat: az egyes szociális, gazdasági és kulturális jogok alapjogi tartalmának, védelmi szintjének meghatározásakor **mögöttes alanyi alapjogokat** emel ki, pl. szociális biztonsághoz való jognál a védelmi szint – emberi méltósághoz való jogból;
- cél az **esélyegyenlőség megteremtése**, szociális funkciók, a rászorulóknak védelme, nagy a szerepe a kontinentális országokban **átfogó társadalombiztosítási rendszer** kiépítésének;
- az **Alaptörvény szövege**: az egyes szociális jogok alapjogként való elismerése (deklarálás), a megvalósítás eszközrendszere, állami szerep a kötelezettségvállalások halmazában;

3) Nemzetközi jogi kötelezettségek: kevés konkrét kötelezettség, elvárások és törekvések

- a) ENSZ: GSZKE, 1966 – a két világrendszer közös minimuma, nehéz valódi érvényesítés
- b) Európa Tanács: Európai Szociális Charta, 1961 (MO: 1999-es ratifikáció, nem minden cikket)

III. Az egyes második generációs jogok csoportosítása és alapvető jellemzői

- 1) **Klasszikus szociális jogok köre** – a szociális biztonsághoz és az egészséghez való jog;
- 2) **Gazdasági jogok köre** – a munkához és foglalkoztatáshoz való jog, a foglalkozás szabad megválasztása, a vállalkozás szabadsága, a szervezkedési szabadság és a sztrájkjog;
- 3) **Kulturális jogok köre** – a művelődéshez és az oktatáshoz való jog (közoktatás és felsőoktatás területe), a tudományos és művészeti élet szabadsága

1. A szociális biztonsághoz való jog (Alaptörvény XIX. cikk) – az Alaptörvény O) cikkének szerepe?

Az egyik legjellemzőbb klasszikus szociális jog, a rászorulóknak védelme, az előre látható és nem látható szociális „katasztrófákkal” szemben az egyén kiszolgáltatottságának csökkenése (pl. nyugdíj – időskor);

- két komoly irány, két eltérő alapjogi, alkotmányossági megalapozás, vegyes rendszer
- a) **Társadalombiztosításhoz való jog** – társadalmi kockázatközösség, megszervezése, fenntartása állami feladat, alkotmányos jogként működik, ennek keretében az állam szolgáltatást nyújt, vásárolt jog – biztosítási elem (de ide is „beszivárog” a szolidaritási alapú támogatás);
- b) **Társadalmi szolidaritás elve** – a rászorulókról való gondoskodás, a TB melletti ellátások
- a **megélhetési minimum biztosítása** és az emberi méltósághoz való jog védelme (AB döntés);
- **nem vezethető le belőle lakhatáshoz való jog**, közvetlen életvédelem (életveszély – szállás);
- **Alaptörvény szemléletmód, AB gyakorlat**: érdemességi szemlélet, államcél jelleg erősítése

2. A testi és lelki egészséghez való jog (Alaptörvény XX. cikk)

Az egészség védelmével (tágabb értelemben), az egészségügyi ellátás biztosításával (szűkebb értelemben) kapcsolatos állami feladatok, az életvédelmi kötelezettség, intézmények felállítása és működtetése, a hozzáférhetőség biztosítása (itt is komoly szerep van a TB rendszernek);

- az ingyenesség kivételes, az állampolgároknak és az ellátásért jellemzően fizetni kell (járulék), jelen van a társadalmi szolidaritás is, nem kikényszeríthető alanyi jog, hanem államcél minőség

3. A munkához való jog és a foglalkozás szabadsága (Alaptörvény XII. cikk és XVII. cikk)

- **Kettős szerkezetű alapjog**: államcél – a foglalkoztatáshoz való jog (munkahely-teremtés, munkanélküliek támogatása), szabadságjogi jellegű elem – foglalkozás szabad megválasztása;
- Nem garantál jogot konkrét munkára, általában sem kikényszeríthető – munkanélküliség (állami kötelezettségekként jelenik meg, kapcsolatban: piacgazdaság, vállalkozás szabadsága)

- a) *A munka és foglalkozás szabad megválasztása*, mint alanyi alapjog: differenciált AB teszt alkalmazása – a „*taxis*” **határozat: 21/1994. (X. 21.) AB határozat** (taxik működése)
 - *objektív korlátok* (számbeli limit): szigorúan kell vizsgálni, jellemzően nem fogadható el;
 - *szubjektív feltételek*: mindenki teljesítheti, lehetséges követelményeket támasztani.
- b) a **kötelező kamarai tagság kérdése**: az AB szerint ez a jogintézmény nem sérti a foglalkozás szabad megválasztását és a vállalkozás szabadságát (**22/1994. (IV. 16.) AB határozat**)
- c) *Szervezkedési szabadság és sztrájkjog* – munkavállalói érdekképviselet, munkabeszüntetés, mint a végső fegyver, megfelelő feltételek mellett, sztrájk-korlátozások és tilalmak.

4) A művelődéshez való jog (Alaptörvény X. cikk és XI. cikk)

- a) *Oktatás* (két terület: közoktatás és felsőoktatás, eltérő alkotmányjogi szempontokkal)
 - közoktatás: „ingyenes és kötelező” alapfokú, „ingyenes és hozzáférhető” középfokú, nemcsak állami intézmények (semleges és világnézetileg elkötelezett iskolák működése);
 - felsőoktatás: „képeségi alapján hozzáférhető”: esélyegyenlőség biztosítása, támogatások + alapvető fontosságú a felsőoktatási intézmények autonómiájának biztosítása.
- b) *Művészeti élet szabadsága*: állami semlegesség (negatív), támogatás (pozitív) kötelezettség;
 - szoros a kapcsolat a kommunikációs jogokkal, a művészi vélemény-kifejezés fokozott és tartalomsemleges védelme, az alkotómunka közhatalmi befolyásmentessége;
- c) *Tudományos élet szabadsága*: itt is az állami semlegesség (negatív) és támogatás (pozitív);
 - tudományos kérdésekben állást foglalni, dönteni a tudomány képviselői jogosultak, fokozott semlegesség, tudományos alkotás és kutatás szabadságának biztosítása;
 - a felsőoktatási intézmények és az akadémiák autonóm működésének szavatolása.

IV. A harmadik generációs jogok

Kialakulásuk ideje: a XX. század közepétől napjainkig, folyamatos bővülés és differenciálódás

Közös jellemzők: a kollektív jelleg (különösen a csoportjogoknál), az alkotmányos alanyi alapjogként bizonytalan kikényszeríthetőség, a jogvédelem az állam aktív közreműködését is igényeli

1) A környezethez való jog (Alaptörvény P) cikk és XXI. cikk)

- globális jellegű kérdéskör, nemzetközi együttműködés igénye – a *nemzetközi egyezmények jelentős szerepe* (pl. a Környezetről és Fejlődésről szóló Riói deklaráció, az Aarhusi egyezmény)
- általános alanyú alapjog („mindenki”) – a közérdekű fellépés és igényérvényesítés biztosítása
- környezetvédelem: a természeti környezet és az épített környezet védelme egyaránt
- alaphatározat: **28/1994. (V. 26.) AB határozat** – az önállósult intézményvédelem koncepciója és az elért védelmi szint csökkentésének tilalma, a preventív védelem szükségessége

2) A betegek jogai (Alaptörvény XX. cikk)

- alapvető funkciójuk: a beteg kiszolgáltatottságának ellensúlyozása, a tájékozott beleegyezés biztosítása, a törvény által elismert alanyi részjogosultságok (az ún. betegjogi katalógus)
- az eutanázia kérdésköre – az életmentő, életfenntartó kezelés visszautasításának joga
- önálló terület: a *pszichiátriai betegek jogai* (speciális helyzet, személyi szabadság korlátozása)

3) A fogyatékos személyek jogai (Alaptörvény XV. cikk (4)-(5) bekezdés)

- kiindulópont az egyenlő bánásmód követelményének érvényesítése a fogyatékos személyek számára (XV. cikk), emellett az esélyegyenlőség előmozdításának kötelezettsége
- nem kikényszeríthető alkotmányos alapjogi jogosultságok, állami feladatok
- az önálló életvitel, döntéshozatal társadalmi életben való aktív részvétel biztosítása
- *nemzetközi egyezmény* – a fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény

4) A gyermekek jogai (Alaptörvény XVI. cikk)

- nemzetközi egyezmény: a gyermek jogairól, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt ENSZ egyezmény (benne: a gyermek fogalma – 18 éven aluli személyek)
- gyermekek esetében lényegesek az alapjogi cselekvőképesség és az önrendelkezés kérdései, döntési képesség folyamatos kibontakozása és ennek megfelelő érvényesíthetőség
- hárompólusú alapjogi jogviszony mentén megítélhető kérdések: a gyermek, a szülő és állam
- gyermekek alapjogainak korlátozása: **21/1996. (V. 17.) AB határozat (Szivárvány-határozat)**: preventív védelem a saját döntéseinek hatásaitól állami feladat, akár a jogkorlátozás árán
- a gyermekjogok területén speciális részjogosítványok, pl. a családban nevelkedéshez való jog,
- a gyermekek jogainak érvényesítésükért felelős minden gyermekekkel foglalkozó személy, kiemelt jogvédő szerep ezen a területen: alapvető jogok biztos